

KUTADGU BİLİG'DE GEÇEN “SİMİŞ” KELİMESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Galip GÜNER*

ÖZET

1069/1070 yıllarında kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig Türk dilinin, edebiyatının, siyasetinin ve kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Esere bu gözle bakıldığında onda Türk sosyal hayatının her alanına ait verileri bulmak mümkündür. Bu bağlamda Kutadgu Bilig aynı zamanda Karahanlı Türkçesinin söz varlığına önemli miktarda kelimeyi de ihtiva etmektedir. İşte bu çalışmada Türkçenin tarihî metinlerinden sadece Kutadgu Bilig’de geçen, çağdaş metinlerinde ise şimdiye kadar tespit edilememiş olan *simiş* kelimesinin okunuşu, anlamı ve yapısı üzerinde durulacaktır. Öncelikle kelimenin Kutadgu Bilig çalışmalarında nasıl okunduğu ve anlamlandırıldığına değinilecektir. Ardından bu okunuşlara yapılan eleştirilere temas edilecektir. Daha sonra ise ilgili kelime hakkında ayrıntılı bir okuma, anlamlandırma ve etimoloji denemesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, *simiş*, okuma, anlamlandırma, etimoloji.

NOTES ON “SİMİŞ” AT KUTADGU BİLİG

ABSTRACT

Kutadgu Bilig which was written at 1069-1070 is one of the most important book of Turkic language, literature, politics and culture. When we look at the book its possible to find so much datas about the Turkish social life. In this context Kutadgu Bilig contains too much word that they were owned to Karakhanid Turkic lexicology. In this paper we do an etymological essay of the word *simiş* found only at Kutadgu Bilig. There isn't so much work on this word's reading, meaning and structure. First we touch upon the reading and interpreting of the *simiş* at Kutadgu Bilig studies. Then we start out to explain our opinions from the historical and modern texts of Turkic dialects.

Key Words: Kutadgu Bilig, *simiş*, reading, interpreting, etymology.

GİRİŞ

Kutadgu Bilig, sadece Türk dilinin ve edebiyatının değil aynı zamanda ihtiva ettiği veriler sebebiyle Türk kültürünün de eşsiz eserlerinden biridir. Özü itibarıyla Türk siyasetinin el kitabıdır. Denilebilir ki Yusuf Has Hacib siyaset üzerinden bütün kültürümüzün inceliklerini de eserine nakşetmiştir. Bu gözle bakıldığında eserde, devlet hayatının yanı sıra din, aile, ahlâk, felsefe, sosyal

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: galip_guner@hotmail.com

hayat gibi birçok konuya ait detaylı değerlendirmeleri bulmak mümkündür. Metnin bu kadar ayrıntılı olması elbette ki Yusuf Has Hacib'in Türkçeyi kullanma konusundaki becerisiyle de ilgilidir. Takdir edilmelidir ki bahsedeceğimiz mevzu arttıkça kullanacağınız kelime sayısı da aynı doğrultuda artmak zorundadır. Bu bağlamda *Kutadgu Bilig* aynı zamanda Karahanlı Türkçesinin söz varlığına ait önemli miktarda veriyi de bünyesinde barındırmaktadır.

İNCELEME

Bu çalışmada *Kutadgu Bilig* dışında bugüne kadar Türkçenin diğer tarihî metinlerinde tespit edilememiş olan ve Arat ve Kaçalın tarafından *simiş* biçiminde okunmuş kelimenin anlamı, okunuşu ve etimolojisi üzerinde durulacaktır (*simiş* kelimesinin Türkçenin tarihî metinlerindeki tek örneklik durumu için bk. Paçacıoğlu 2006, 488; Çağbayır 2007-4, 4246). Kelime *Kutadgu Bilig*'in 4660. beytinde şöyle geçmektedir (Arat: 1991, 467, Kaçalın 243):

aş içgü yiseler nukul ur yimiş

kurug öl yimiş ur bir ança simiş

Arat, kelimeyi *simiş* okumuş ancak beyti Türkiye Türkçesine aktarırken kelimeye bir anlam vermemiştir: “Yiyecek ve içecek tamam olunca, çerez ve meyve ver; kuru ve yaş meyve yanında, bir miktar *simiş* de bulunsun.” (Arat 1959, 337).

Dankoff ise beyti şöyle anlamlandırmıştır: “After they have eaten and drunk their fill, serve sweetmeats, along with fruit, dried and fresh, also *simiş* (nuts?)” (Dankoff 1983, 192). Ancak o da *simiş*'in ne anlama geldiğini tahmin edememiş ve kelimenin kuruyemiş anlamında [nuts?] olabileceğini belirtmekle yetinmiştir.

Kutadgu Bilig'in Silahdaroğlu tarafından Türkiye Türkçesine yapılan uyarlamasında ise beyit “Aş içki yenince, çerez ver, meyva - Kuru, yaş meyva ver, biraz tatlı da.” olarak aktarılmıştır. Bu aktarımdan hareketle Silahdaroğlu'nun *simiş*'i “tatlı” olarak anlamlandırıldığı görülür (Silahdaroğlu 1996, 376).

Kelime, *Kutadgu Bilig*'in Uygur harfleriyle istinsah edilmiş Herat nüshasında *semiş* olarak kayıtlıdır (Arat 1991, 467; Vambery 1870, 151). Herat nüshasının çok itinasız yazıldığı ve belli başlı bir kütüphane veya şahıs için yazılmış olmaktan çok müsvedde olarak tasarlandığı, nüshada çoklukla beyitlerin yerlerinin değiştirildiği, kelime ve satırların atlandığı gibi özellikler dikkate alındığında (bk. Arat 1991, XXXIII) kelimenin *semiş* biçiminin bir istinsah hatası olduğu düşünülebilir. Arat, kelimeyi diğer nüshaları esas alarak *simiş* okumuştur.

Clauson'un Türkçenin XIII. yüzyıla kadarki söz varlığını incelediği etimolojik sözlüğünde ve Eski Türkçenin sözlüğü olan *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *simiş* kelimesi bulunmamaktadır (bk. Clauson 1972; Nadalyayev vd. 1969).

Kutadgu Bilig'in Arat tarafından hazırlanan ancak onun sağlığında yayımlayamadığı dizininde ise kelimeye “simiş, çekirdek” anlamı verilmiştir (Arat 1979, 399). Bu tanımda *simiş* için anlam bakımından bir kapalılığın hâlâ devam ettiği görülür. Tezcan da bu duruma itiraz etmiş ve kelimeyle ilgili olarak “Dizindeki ‘çekirdek’ karşılığının Anadolu ağızlarındaki *simişka* ~ *sımışka*'ya göre verildiği akla geliyor. Fakat indocermen kökenli Rusça bir sözcükten (*smečko*) ödünçlemedir ve KB'deki biçimle kesinlikle ilgisi yoktur. KB'deki *simiş* (ya da oku: *sımış?*) için krş. belki Türkm. *sımışla*- ‘atıştırma, tıktırma, ağgözlülükle sürekli yemek’. KB'deki sözcüğün ‘çerez’ anlamına geldiği anlaşılıyor.” açıklamasını yapmıştır (Tezcan 1981, 59).

Gülsevin, *Kutadgu Bilig*'de geçen bazı kelimeleri Anadolu ağızlarındaki kelimelerle karşılaştırdığı çalışmasında *simiş*'i *simişka* ~ *sımışka* “ayçiçeği” ile karşılaştırmış; ancak bu benzerliği ortaya koyarken tedbiri elden bırakmayarak *Derleme Sözlüğü*'nde geçen bu sözlerin o

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

zamanki derleyicilerin yanlış tespitleri olabileceğini veya eski metinlerde rastlanan bazı sözlerin derleyiciler tarafından kendi yörelerinde kullanılıyormuş gibi gösterilmesinden de kaynaklanabileceğini sözlerine eklemiştir (Gülsevin 2006, 114).

Gerçekten de yukarıda Tezcan ve Gülsevin’in temas ettikleri üzere bazı Anadolu ağızlarında “ayçiçeği” anlamına gelen bir *simişka* (Kars) ~ *sımışka* (Rize, Kars) kelimesi mevcuttur (DS X: 3608-3637). Anadolu ağızlarında geçen bu kelime, “tohum” anlamına gelen Slav kökenli **sěmę* kelimesinin Rusçadaki soydaşı olan *semen*’den türemiştir ve *semečka* ~ *semečko* biçimindedir (Vasmer 1987-III, 600). İlk bakıldığında hem anlam hem de şekil bakımından *simiş* kelimesinin *semečka*’yla ilişkili olabileceği görülmektedir ki Çağbayır da bu ihtimali düşünmüştür (Çağbayır 2007-4, 4201); ancak ayçiçeğinin ortaya çıktığı coğrafyanın Amerika olduğu ve Orta Çağ’daki keşifler yoluyla dünyaya yayıldığı düşünüldüğünde *Kutadgu Bilig*’de geçen kelimenin Tezcan’ın da haklı olarak itiraz ettiği gibi bu kelimeyle aynı olması durumu zora girmektedir. Ayrıca *sımışka*, *simişka* kelimelerinin sadece Kars ve Rize’de tespit edilmiş olması bu kelimelerin Rusçadan dilimize geçtiği kanaatini de güçlendirmektedir.

Bu bağlamda değerlendirmeye kelimenin okunuşu ve yapısıyla başlayacağız. Öncelikle kelime *simiş* değil *sımış* okunmalıdır. Kelime, *Kutadgu Bilig*’in Kahire nüshasında (سيميش), Fergana nüshasında ise (سيمش) biçiminde kayıtlıdır (bk. KB 1993: 276; KB 1943: 336). Arat’ın kelimeyi *simiş* olarak okumasının sebebi önceki mısranın son kelimesinin *yimiş* olmasıdır. Yani kafiye kaygısının Arat’ı böyle bir okuma yapmaya sevk ettiği görülmektedir.

Kelime, Türkçe *sı-* “kırmak” fiilinin aslında bir sıfat-fiil eki olan ancak tıpkı *yimiş*’te olduğu gibi aşınarak kalıcı birtakım adlar da türeten *-miş* ekini almasıyla oluşmuştur (< *sı-mış*+). Anlam olarak da kanaatimizce “kırılmış, kırılacak şeyler; kabuklu çerez” demektir. Beytin geneli dikkate alındığında yeme içme işi tamamlandıktan sonra kuru ve yaş meyvenin yanında kabuklu çerezlerin de ikram edilmesi hem yemek kültürümüz hem de ifade edilmek istenen anlam bakımından uygun düşmektedir.

Beytin anlamlandırmasına gelince: Arat’ın *Kutadgu Bilig* aktarmasının, aslına yakın olmasına karşın çoğu zaman serbest bir tarza kaydığı malumdur (Dilaçar 1995, 10). Bu beyitte de böyle bir durum söz konusudur. Beyti yeniden ele aldığımızda şöyle bir aktarmanın yapılması mümkündür: “Yeme içme işi tamamlanınca ardından çerez ve meyve ver; kuru ve yaş meyvenin yanında biraz da kabuklu çerez ver.” Bu aktarıma göre beytin genel değerlendirmesini yapmak gerekirse şunları söyleyebiliriz. Yusuf Has Hacib, birinci mısradaki yeme içme faslı tamamlandıktan sonra misafirlere çerez ve meyve verilmesi gerektiğini söylemektedir. İkinci mısradaki ise bir açıklama yapmakta, yani ikram edilebilecek meyve ve çerezlerin neler olabileceğini ifade etmektedir ki onlar da yaş ve kuru meyve ile birlikte kabuklu çerezlerdir. Burada *Kutadgu Bilig Dizini*’nde yer alan ve bu beyti ilgilendiren bir yanlışlığa da dikkat çekmek istiyorum. Beyitte geçen *nukul* kelimesi (< Ar. *nukl* ~ نقل) “çerez” anlamına gelmesine karşın dizinde yanlışlıkla “nakiller” olarak anlamlandırılmıştır (Arat 1979, 331). Oysaki Arat kelimeyi doğru okumuş ve tercüme etmiştir.

Buna göre Tezcan, kelimenin anlamlandırılmasında doğru bir karar vermiştir. Fakat onun kelimenin yapısı hakkında verdiği bilgiler yeterince açık değildir ve dikkat edilirse bir tereddüdü de taşımaktadır: “...simiş (ya da oku: sımış?) için krş. belki Türkm. sımışla- ‘atıştırmak, tıktırmak, açgözlülükle sürekli yemek’...” (Tezcan 1981, 59). Tezcan’ın zikrettiği Türkmençe fiil, *Codex Cumanicus*’ta geçen *sim-* “yutmak” fiilinin (Grønbech 1942, 220) *+(i)ş* ad türetme ve *+la-* fiil türetme ekini almış biçiminin bir varyantı olmalıdır: *simişle-* > *sımışla-*. *sim-* fiili Anadolu ağızlarında *sem-* “beslenmek, gelişmek” biçiminde de varlığını sürdürmektedir (*Düzce-Bolu, DS X: 3580). Hatta Türkçenin *semiz*, *semir* “besili”, *semir-*, *semri-* “şişmanlamak” gibi kelimeleri de hep bu fiilden türemiştir (Aydemir 2005, 22-29). Bu verileri *Kutadgu Bilig*’deki beyit bağlamında

Turkish Studies

düşündüğümüzde anlam bakımından “çerez” ile bir uyumsuzluğun bulunduğunu ve *simiş* kelimesinin *sımışla-* ile bir ilgisinin olamayacağını da söylemekte fayda görüyoruz.

SONUÇ

Bütün bu görüşler doğrultusunda *Kutadgu Bilig*'in 4660. beytinde geçen kelimenin *simiş* değil *sımış* okunmasını ve “kabuklu çerez” şeklinde anlamlandırılmasını öneriyorum.

KISALTMALAR

DS: Derleme Sözlüğü

KB: Kutadgu Bilig

KAYNAKÇA

- ARAT, R. Rahmeti (1991), **Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, I-Metin**, TDK Yay., 3. bsk., Ankara.
- ARAT, R. Rahmeti (1959), **Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, II-Tercüme**, TTK Yay., Ankara.
- ARAT, R. Rahmeti (1979), **Kutadgu Bilig, III-İndeks**, (yay. haz.) Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, TKAE Yay., İstanbul.
- AYDEMİR, Hakan (2005), “The Main Pillars of the Turkic Rhotacism-Zetasizm, I. *sämiz, sämir-, sämri-, semre-*”, **Studia Etymologica Cracoviensia**, vol. 10, Kraków.
- CLAUSON, Gerard (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish**, Oxford.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), **Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı-Ötüken Türkçe Sözlük**, 4. C. (müt-tap), Ötüken Yay., İstanbul.
- DANKOFF, Robert (1983), **Yüsuf Khäs Hâjib-Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig), A Turko-Islamic Mirror for Princes**, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Derleme Sözlüğü** (1978), X. C., (S-T), TDK Yay., Ankara.
- DİLÂÇAR, Agop (1995), **Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK Yay., 3. bsk., Ankara.
- GRØNBECH, Kaare (1942), **Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus**, Einer Munksgaard, Kopenhagen.
- GÜLSEVİN, Gürer (2006), “Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu Ağzlarına”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006/1, S. 20, Kayseri, s. 109-123.
- KAÇALİN, Mustafa S., **Yûsuf Hâs Hâcib, Kutadğu Bilig-Metin (e-kitap)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-75546/yusuf-has-hacib---kutadgu-bilig.html>.
- Kutadgu Bilig** (1993), Kahire Nüshası, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Kutadgu Bilig** (1943), Fergana Nüshası, TDK Yay., İstanbul.
- NADALYAYEV, V. M. vd. (1969), **Drevnetyurkskiy Slovar**, Leningrad.

-
- PAÇACIOĞLU, Burhan (2006), **VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı**, Bizim Büro Yay., Ankara.
- SİLAHDAROĞLU, Fikri (1996), **Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- TEZCAN, Semih (1981), “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, **Belleten**, C. XLV, S. 178, Ankara, s. 23-78.
- VÁMBÉRY, Hermann (1870), **Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik**, Innsbruck.
- VASMER, Max (1987), **Etimologiçeskiy Slovari Russkogo Yazıka**, Tom III, Moskva.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011